

принаймні щодо повноти осмислення творчої постаті О. Стороженка українською літературознавчою наукою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вашків Л.П. Жанр передмови у літературознавчій практиці Богдана Лепкого. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство: матеріали міжнародної наук. конф. «Богдан Лепкий у полікультурному дискурсі Європи та Америки» / за ред. д.ф.н., проф. М.П. Ткачука. Тернопіль : ТНПУ, 2017. Вип. 47. С. 217–229.
2. Гром'як Р.Т. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття). Тернопіль : Підручники і посібники, 1999. 224 с.
3. Лепкий Б. Олекса Стороженко. Стороженко О. Твори. Зі вступом і поясненнями Богдана Лепкого. (Бібліотека «Українського слова», ч. 16 і 17.) : у 2 т. Берлін, 1922. Т. 1. Марко Проклятий і інші оповідання. 243 с. Т. 2. Оповідання. [На обгортці:] Дорош, Гаркуша і інші оповідання. 256 с. С. 3-10.
4. Наєнко М. Історія українського літературознавства і критики. Київ : Академія, 2010. 520 с.
5. Хороб С. Богдан Лепкий – історик української літератури: методологічний концептуалізм. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство: матеріали міжнародної наук. конф. «Богдан Лепкий у полікультурному дискурсі Європи та Америки» / за ред. д.ф.н., проф. М.П. Ткачука. Тернопіль : ТНПУ, 2017. Вип. 47. С. 261–273

Безубик Людмила

Науковий керівник – доц. Миколенко Тетяна

ТЕМАТИЧНА ГРУПА «СОН» У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Фразеологія будь-якої мови цінна насамперед етнологічним компонентом, оскільки віддзеркалює світобачення, уявлення та специфіку життя народу в різні періоди його розвитку. Дослідження фразеологічного складу дає змогу більше дізнатися про повсякденне життя народу, його обряди та традиції. Фразеологізми фіксують еволюційних шлях розвитку культури, що пояснює постійний інтерес представників різних галузей науки до «усталеного стійкого словосполучення з постійним, відтворюваним за традицією складом компонентів, у якому втрачена їх лексична самостійність і яке виражає цілісне фразеологічне значення» [1, с. 4].

Фразеологія – це одна з гілок мовознавства, яка розвивається безперервно, незважаючи

на усіякі нові тенденції. Від засадничих праць швейцарського мовознавця Ш. Баллі, якого вважають засновником цієї науки, до нашого часу фразеологія розвинулась у лінгвістичну галузь з чіткими обрисами та певним рівнем наукового осмислення. Українська фразеологія формувалася та розвивалася завдяки працям О. Потебні, Я. Барана, Ф. Бацевича, В. Ужченка, В. Білоноженко, В. Денисюка, С. Єрмоленко, Л. Кожуховської, Ю. Прадіда, Л. Савченко, О. Селіванової та інших учених.

Фразеологічний вокабуляр презентує широкий спектр тематичного відтворення життя людини та її зв'язку з всесвітом. Фразеологічний словник має явний антропологічний характер і потрактовує людину з різних точок її буття. Однією з активних тем фразеологічного мовного опису людини є її фізичний, фізіологічний, емоційний стани тощо.

Низка фразеологічних одиниць (далі – ФО), об'єднаних довкола тематики сну, є доволі численною та неординарною з погляду семантики, походження, конотативної складової. Ці ФО, з одного боку, мають історичне коріння, відтак засвідчують аксіологічні, моральні та власне практичні аспекти життя етносу в давні віки, а з другого, залишаються в активному словниковому складі українців донині, а отже, транслують такі координати з минулого в майбутнє. Вивчення фразеологізмів тематичної групи «Сон» допоможе нам зрозуміти матрицю культури українського народу, її унікальні та космополітичні вектори.

Дослідження фразеологізмів тематичної групи «Сон» у сучасному мовознавстві є актуальним, оскільки ця тема недостатньо розроблена. Вивчення цієї проблематики представлено лише в окремих працях молодих учених, зокрема А. Шульженко, О. Рябошапка та Л. Печенікової.

Мета статті – комплексний аналіз ФО тематичної групи «Сон».

Основними матеріалами роботи слугували «Фразеологічний словник української мови» В. Ужченка, Д. Ужченка та «Словник фразеологізмів української мови» В. Білоноженко.

Об'єктом дослідження є фразеологічний вокабуляр української мови тематичної групи «Сон».

Предмет дослідження – семантичні, структурні та джерельні особливості ФО тематичної групи «Сон».

На складність вивчення фразеології вказує те, що донині не існує єдиного визначення одиниці дослідження фразеології. Узагальнення різних підходів до виокремлення фразеологізмів акцентує такі їх властивості, як єдність і відтворюваність форми, усталене значення, єдина синтаксична роль. Здебільшого такі одиниці мають образний характер, а їх значення не впливає з суми значень їх складників. Крім того, ФО властивий високий ступінь оцінності. У нашій роботі розглядаємо фразеологію у вузькому розумінні цього поняття і не беремо до уваги паремії. За робоче тлумачення фразеологізму ми приймаємо визначення В. Ужченка, Д. Ужченка: «Фразеологізм – надслівна, семантично цілісна, відносно стійка (з

допуском варіантності), відтворювана й переважно експресивна одиниця, яка виконує характеризуючо-номінативну функцію» [2, с. 22].

Після аналізу «Словника фразеологізмів української мови» укладача В. Білоноженко та «Фразеологічного словника української мови» В. Ужченка, Д. Ужченка ми виявили 61 фразеологічну одиницю, приналежну до тематичної групи «Сон». У «Словнику фразеологізмів української мови» В. Білоноженко їх зафіксовано 38, у «Фразеологічному словнику української мови» В. Ужченка, Д. Ужченка – 23.

З позицій семантичного аналізу ФО тематичної групи «Сон» узагальнено у 9 групах:

ФО на позначення етапності сну (16 основних номінацій та 1 периферична);

ФО на позначення інтенсивності сну (7 фразеологізмів);

ФО на позначення безсоння (7 номінацій);

темпоральні (4 ФО);

ФО, пов'язані із завершальним етапом людського життя – евфемізми смерті (3 однотипні номінації та 1 периферична);

ФО, пов'язані з тлумаченням снів, передвіщенням (8 номінацій);

ФО на позначення абстрактності (3 номінації);

ФО на позначення нісенітності (2 однотипні номінації);

ФО, які стоять поза межами окреслених груп. Фразеологізми, які не увійшли до жодної з виокремлених груп, вважаємо опосередковано дотичними до сфери сну.

Найбільшою за обсягом є група, що вміщує сімнадцять номінацій, які розподілено відповідно до етапів сну. Виконати такий розподіл дозволяє семантична специфіка дієслова на позначення процесу «спати»: хочеться спати / дрімати / заснути / прокинутися.

Структурна складова аналізованих ФО часто пов'язана з використанням зоонімів (кури, курка, окунь, кобила) або зі згадкою про них: як курка на сідалі [3, с. 84]; ловити [носом] окунів (окуні) [3, с. 112].

Нерідко у фразеологізмах використовується орнітонім курка (кури), який набув ознак темпоральності і вказує на конкретне часове поняття, напр., вставати з курми (прокидатися дуже рано), лягати з курми (укладатися спати дуже рано) [3, с. 84].

У фразеологізмах міцний сон людини часто порівняно зі сном утомленої тварини (собаки), яка, набігалась і спить, відкинула задні лапи й ні на що не реагує: спати без задніх ніг (дуже міцно, не пробуджуючись) [3, с. 113]. У структурі фразеологізму сон рябої кобили [3, с. 178] використано зоонім (назву свійської тварини) з метою позначення марності, безглуздості чогось сказаного.

Окремою цілісною групою є ФО, при творенні яких використано релігійні образи або звороти та лексеми, що належать до церковного мовлення: на сон грядущий [1, с. 678] – фразеологізм зберігає лексико-граматичні риси старослов'янської мови, зокрема, у структурі ФО використовується церковнослов'янізм грядущий для надання патетики;

ФО спати сном праведника (праведників, праведних) [1, с. 672] означає міцність, безтурботність сну та твориться шляхом використання релігійного образу;

темпоральний фразеологізм ще й на світ не благословлялось [3, с. 84] утворився шляхом використання лексеми, що належить до церковного мовлення.

За походженням ФО тематичної групи «Сон»:

часто є метафоричними перейменуваннями, напр., в основі темпорального фразеологізму на світ благословляться; та буттєво-філософського лихо не спить [3, с. 89] лежить антропоморфна метафора, тобто образне перейменування, коли процес людського сну трансформується у сферу абстрактну;

подекуди утворені шляхом метонімічного перейменування, коли переосмислення вихідних словосполучень здійснюється на основі реального зв'язку, суміжності явищ. Найчастіше в мові час відтворюється предметами, характерними для певного періоду, напр., з третіми півнями – дуже рано [1, с. 352];

сформовані як порівняння, напр., як курка на сідалі [3, с. 84]; спати, як після маківки [3, с. 95]; спати, як убитий [3, с. 184];

презентують результати процесу евфемізація. Оскільки в окресленні значення «померти» в багатьох випадках ФО мають характер табу, тому замість слова вмирати у фразеологізмах використовуються евфемізми, метафоричні еквіваленти, що ґрунтуються на образі покійника та звичаєвих правилах поховання людини. Через спорідненість сну та смерті виникає фразема заснути вічним сном [1, с. 684], яка в евфемістичній формі транслює тезу смерті через образ сну.

Отже, дослідження особливостей ФО тематичної групи «Сон» в сучасній українській літературній мові засвідчує, що ця складова лексичного фонду має багату структуру, яка відтворює історичні, соціальні, культурні та мовні особливості розвитку українців.

Перспективи подальших наукових досліджень ФО тематичної групи «Сон» вбачаємо у продовженні аналізу фразеосистеми української мови для виявлення доцентрового та відцентрового формування відповідного сегмента культурного розвитку українців. Результати роботи в перспективі буде вплетено в комплекс досліджень тематичного поля фразеологічної системи, скоординованого з поняттями «фізичний стан людини», «робота», «відпочинок» тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник фразеологізмів української мови / НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мов.-інформ. фонд; уклад.: В. М. Білоноженко та ін.; відп. ред. В. О. Винник. Київ: Наукова думка, 2003. 786 с.
2. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: посіб. для студ. філол. факультетів вищ. навч. закладів. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.
3. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.